

Ceļā uz latviešu tautu: rakstu krājums. Sast.

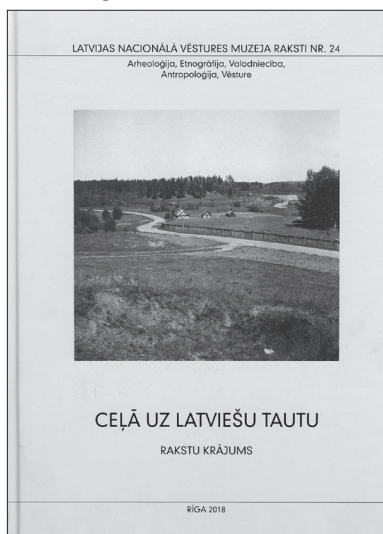
Vitolds Muižnieks. (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Nr. 24). Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018. 155 lpp.: il. ISBN 978-9984-747-39-2

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs laidis klajā rakstu sērijas 24. sējumu “Ceļā uz latviešu tautu”. Muzeja direktors Arnis Radiņš priekšvārdā atgādina, ka šis ir pēdējais darbs 1996. gadā aizsāktā projekta “Latviešu saknes” ietvaros. Projekta gaitā tapušas izstādes, kas veltītas Latvijas sentautām, notikušas konferences, izdoti rakstu krājumi. Projektā piedalījušies arī kaimiņvalstu zinātnieki – īpaši jau lietuvieši. 2016. gadā Latvijas Nacionālais vēstures muzejs jau izdevis rakstu krājumu ar identu nosaukumu,¹ tiesa, tas neietilpst muzeja rakstu krājumu sērijā, raksti tulkoti arī angļu valodā un līdz ar to izdevumam ir arī otrs nosaukums angļu valodā, arī šī izdevuma sastādītājs ir Vitolds Muižnieks, autoru loks ir nedaudz atšķirīgs – tie ir tikai Nacionālā vēstures muzeja speciālisti, tomēr identie nosaukumi var radīt pārpratumus un apgrūtinā vajadzīgā meklējumus.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs nekad nav atteicies no pētījumiem par baltu tautu etnoģenēzi. Pētījumi par latviešu tautas izveidi ir loģisks projekta noslēgums.

Krājumā iekļauti 15 raksti, kas vispirms nolasīti kā referāti zinātniskā konferencē. Autoru loks ir izvēlēts atbilstošs – bez jau tradicionāli šī projekta realizācijā iesaistītajiem arheologiem (Heiki Valks, Vitolds Muižnieks, Iveta Berga-Muižniece), vēsturniekiem (Gvido Straube, Gundars Ceipe, Imants Ļaviņš, Krišs Kapenieks), bioarheoloģes Gunitas Zariņas ir arī trīs valodnieki (Alvīds Butkus, Anna Stafacka, Ilga Jansone), muzikologs Mārtiņš Boiko, socioloģijas doktore Dagmāra Beitnere-Le Galla, etnogrāfs Staņislavs Beļskis, keramiķe Baiba Dumpe.

¹ Vitolds Muižnieks (sast./ed.) (2016). *Ceļā uz latviešu tautu = On the Road to Becoming Latvian*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

Krājumā nav ievērots vienots rakstīšanas stils. Vairums rakstu pēc struktūras neatbilst zinātniskam rakstam – tiem nav ievada, izklāsta, secinājumu. Zīmīgi, ka šāda struktūra ievērota ārzemju autoru – Heiki Valka (Igaunija), Staņislava Beļska (Krievija), Alvida Butkus (Lietuva) rakstos. No latviešu autoriem šajā ziņā patīkami izceļas krājuma sastādītājs Vitolds Muižnieks. Atzinīgi vērtējams viņa sniegtais jautājuma historio-grāfijas pārskats. Izdevums būtu ieguvis, ja sastādītājs līdzīgas prasības būtu izvirzījis arī autoriem.

Rakstu krājumi ne vienmēr atbilst savam nosaukumam – virsrakstā solīto atbildi var arī nesaņemt. Idejisko vienotību un virzību uz kopsaucēju nosaka ievadraksts un rakstu kārtojuma secība. Arī šajā krājumā ir muzeja direktora Arņa Radiņa ievads, kurā viņš īsi raksturo projektu “Latviešu saknes”. Šis ievads ir daudz īsāks par 2016. gada izdevumā publicēto, kurā A. Radiņš sniedz arī teorētisko pamatojumu, kas tad īsti ir tauta, atsaucoties uz šodien Latvijā visvairāk izmantoto antropologa Entonija Smita (*Anthony David Stephen Smith*, 1939–2016) darbu, kurā dotas etnisko kopienu raksturojošas pazīmes, to vidū tādas, kuras negūst atspoguļojumu materiālajā kultūrā:

- mīts par kopīgiem senčiem;
- kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas un tradīcijas;
- saistība ar vēsturisko teritoriju vai “tēvzemi”;
- vienotības apziņa, kas aptver nozīmīgus konkrētās populācijas sektorus.²

Tā kā muzejs atbilstoši tā specifikai vienmēr bijis spēcīgs tieši materiālās kultūras pētījumos, šis etnosa raksturošanai tik būtiskās nemateriālās pazīmes var būt un ir izaicinājums. Jautājums ir arī par paša Entonija Smita definīciju. Vai tā ir patiesība pēdējā instancē? Vai šis ir tas rāmis, kas precīzi nosaka, kādai stadijai etnoss atbilst – ciltij, tautai, nācijai?

Latviešu konversācijas vārdnīcā tauta definēta kā “cilvēku kopība, kas neatkarīgi no piederības pie noteiktas valsts veido savstarpīgi saistītu grupu. Nav pazīmes, kas, par sevi ņemta, varētu norobežot vienas tautas piederīgos no citiem cilvēkiem.”³ Tas ir tikai viens piemērs, kas liek domāt, vai uz jēdzienu “tauta” var skatīties arī citādāk. Piemēram, kā mūžīgu kategoriju, kura cēlusies no kādas pirmtautas, kura lietojusi pirmvalodu (valodniecībā viedoklis par baltu pirmvalodas pastāvēšanu vēl

² Anthony David Stephen Smith (1991). *National Identity*. University of Nevada Press, p. 13. Darbs tulkots arī latviski: Entonijs D. Smits (1997). *Nacionālā identitāte*. Rīga.

³ A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers (galv. red.) (1940). *Latviešu konversācijas vārdnīca*. XXI sēj. Rīga: A. Gulbis, 42284. sl.

joprojām eksistē), kura sadalās ciltīs, zaudē kopības apziņu, bet tad atkal saplūst vienā tautā. Vai šis process var notikt neatkarīgi no tā, vai tauta to apzinās vai ne (bez kopīgām atmiņām, mītiem, identitātes) – vai, atrodoties vienādos sociāli politiskos apstākļos, latviešu gadījumā gandrīz bez izņēmuma piederot vienai kārtai, valoda un kultūra nivelējas līdz tādai pakāpei, ka izveidojas kopība, kas ir viena tauta? Un otra šī jautājuma puse – vai etniskajai identitātei ir nepieciešama kopīga izcelsme, kopīgi elementi kultūrā un vienota valoda?

Kā vērtēt situāciju, kad identitāte tiek piešķirta no āra, pašiem to neapjaušot? Mums ir grūti spriest, cik lingvistiski atšķirīgas bija baltu sentautas, no kurām veidojās mūsdienu latvieši. Vai, izsakoties mazliet citādāk, kāds bija latgaļu, sēļu, zemgaļu, kuršu identitātes saturs – valoda, kopīgas izcelsmes apziņa, saistība ar “tēvu zemi”? Vai tās bija vienai valodai piederīgas grupas, kas kaut kādu iemeslu dēļ bija kļuvušas par atšķeltām teritorijām? 13. gadsimtā vācieši kristītajiem latgaļiem, sēļiem, zemgaļiem, kuršiem, lībiešiem, igauņiem piešķīra jaunu identitāti – “jaunkristītie”. Vai paši jaunkristītie sevi tā apzinājās un pieņēma šo identitāti? Ticamāk, ka nē. Pēc reformācijas vācieši atkal radīja jaunu identitāti – “nevāci”, beidzot 16.–17. gadsimtā – “latvieši”. Paies vēl divi gadsimti, līdz paši latvieši pieņems šo identitāti, bet sapratne par Latgali kā “trešo zvaigzni” un latgaliešiem kā latviešu tautas daļu dzims vēl vēlāk – tikai 20. gadsimta sākumā. Tātad teorētiski ir periods, kad tauta pastāv – tai ir vairāk vai mazāk vienota valoda, materiālā kultūra, pat sociālais statuss, un izglītotākā sabiedrības daļa, kura tobrīd runā vāciski, to uztver kā vienu tautu, bet pati tauta to vēl neapzinās.

Arnīs Radiņš acīmredzot nav vēlējies atkārtoties, jo reiz jau tas pateikts. Tomēr darbā ar identu nosaukumu iederētos arī identisks pamatojums – problēma abos gadījumos ir viena. Līdz ar to tas jāmeklē vai nu kādā no krājumā iekļautajiem rakstiem (un ir zināms pamats uz to cerēt, jo šeit pārstāvēts plašāks dažādu jomu speciālistu loks), vai arī tas paliek katra autora paša ziņā.

Teorētisko pamatojumu varēja gaidīt krājumu ievadošajā Dagnijas Beitneres-Le Gallas rakstā “Kausējamais katls – Livonija: Eiropas valstu salīdzinājums”. Autore noraida mītu par 700 verdzības gadiem, atzinīgi vērtē Latvijas teritorijas iekļaušanu Rietumu civilizācijā, norāda, ka etniskā identitāte (“izpratne par piederību vienam etnosam”) veidojās pakāpeniski. Lai gan doma, ka Livonijas laikā izzuda atšķirības starp Latvijas teritorijā dzīvojošajām baltu valodas saimei piederīgajām sentautām, nav jauna, tomēr var diezgan droši paredzēt, ka Dagnijas Beitneres-Le Gallas ieviestais apzīmējums “kausējamais katls – Livonija” ieies apritē

un tiks uztverts kā patiesība, par kuru vairs nav jādiskutē. Tomēr netiek atklāts, un tas gan nav šī raksta autores uzdevums, kā šis katls darbojās – vai bija migrācijas? Kas tās veicināja? Labi, Zemgale 13. gs. beigās kļuva tukša, par to stāsta “Atskaņu hronika”, bet vai pilnībā? Domas dalās. Ne tuvu nav skaidrs, kas notiek Kurzemē ar kuršiem. Viņi tiek pakļauti asimilācijai, notiek valodas maiņa citu iemeslu dēļ? Un vai tas notiek Livonijas laikā? Ja ticam Baltazaram Rusovam,⁴ tad nē. D. Beitnere-Le Galla arī atzīmē, ka valodas nozīme un loma bija mainīga.

Atbildi par valodas lomu ceļā uz tautu, spriežot pēc pieteiktās tēmas, var meklēt Alvīda Butkus (*Alvydas Butkus*) no Kauņas Vītauta Dižā universitātes rakstā “Valoda un nacionālā pašapziņa”. Secinājumu daļā viņš norāda, ka latviešu un lietuviešu nacionālā identitāte radās 19. gs. vidū. Latvieši bija vairāk konsolidējušies, jo tautiskā pašapziņa veidojās tikai uz latviešu valodas un etnokultūras pamata. Lietuviešiem pastāvēja lingvistiskā divdabība: divas valodas – viena tauta. Jautājums tomēr līdz galam netiek atbildēts. Ja autors atzīst, ka “lietuviešu augstākais slānis poļu valodu uzskatīja par dzimto” (45. lpp.), tad neapšaubāmi rodas jautājums: kā paliek ar identitāti – kopības apziņu ar tiem, kuri lietoja lietuviešu valodu? Un kāda bija lietuviešu valodā runājošo identitāte? Tā bija tautas vai kārtas identitāte? Pareizāk, šķiet, atzīt, ka viduslaiku Lietuvā, bet īpaši pēc Ļubļinas ūnijas 1569. gadā, etniskā identitāte bija maznozīmīga. Valoda bija kārtas pazīme. Tā kā viduslaiku Livonijā feodālās attiecības atbilda Rietumeiropas modelim – šeit dalījums kārtās bija striktāks – kārtu tiesības, arī valoda bija nodalītas, Lietuva, kura gan ietilpa Rietumu civilizācijā, tomēr attīstījās savādāk – kopā ar Poliju veidojot Austrumeiropas modeli, kurā šīs attiecības bija nedaudz citādākas, kārtu tiesību, arī lingvistiskās robežas bija vairāk izplūdušas. Autora mēģinājums salīdzināt divus radniecīgus etnosus, kuru attīstība notiek divās atšķirīgās viduslaiku sabiedrībās, ir apsveicams. Nedaudz pietrūkst tieši šī teorētiskā rāmja, atziņas, ka Rietumu civilizācijā pastāvēja šis Austrumeiropas modelis, kurš attīstījās nedaudz citādāk. Nepamatots ir jēdziens “iezemiešu augstākā šķira” (44., 49. lpp.). “Šķira” ir marksistisks termins un ar to apzīmē lielas ļaužu grupas, kuras atšķiras pēc to attiecībām pret ražošanas līdzekļiem.

Gvido Straube savam rakstam devis virsrakstu “Cīņas par kundzību Baltijas jūrā ietekme uz latviešu tautas veidošanās niansēm (1558–1629)”. 16./17. gadsimta konflikti Baltijas telpā neapšaubāmi atstāja iespaidu uz latviešu tautas veidošanās procesu. Īpaši sāpīgi tie ietekmēja lībiešu tautas

⁴ Baltasars Rusovs (1926). *Livonijas kronika*. Tūlk. can. hist. Ed. Veispals. Rīga, 12. lpp.

likteni. Tomēr ne visus šī laika konfliktus var uzskatīt par *dominium maris Baltici*. Vēsturniece Margarita Barzdeviča rakstījusi: “Baltijas jūras reģionā (vēstures literatūrā arī Ziemeļaustrumeiropa, Skandināvijas–Baltijas reģions) karus rosināja gan domstarpības troņmantošanas jautājumos, gan tā dēvētā cīņa par kundzību Baltijas jūrā (*dominium maris Baltici*), kas deva iespēju piedalīties tolaik tik ienesīgajā jūras tirdzniecībā starp austrumiem un rietumiem, kā arī izmantot iekaroto teritoriju resursus. Šī cīņas skāra arī Latvijas teritoriju.”⁵ Arī pats G. Straube par būtiskāko faktoru, kas veidoja atšķirīgu “mentalitāti, reliģiozitāti, raksturu”, atzīst reformāciju un tikai tad “tai sekojošos karus par kundzību Baltijas jūrā”.

Gundars Ceipe rakstā “Brāļu draudze – pirmā latviešu nacionālā kustība” piesaka ambiciozu mērķi: publikācijā atspoguļot jaunās dimensijas un Latvijas Brāļu draudzes vēsturi pozicionēt jaunā vēsturiskā izvērtējuma perspektīvā, “akcentēt kustības izšķirošo nozīmi tautas dzīvesziņas konceptuālo pamatshēmu jeb paradigmu nomaiņu procesos” (25. lpp.). Tas ir labi, bet vai tam kāds sakars ar latviešu tautas izveidi? Tiek gan solīts ņemt vērā tās kontekstu “ar Latvijas valstiskuma, latviešu inteliģences un nacionālās mentalitātes veidošanos” (25. lpp.). Rakstu iespaido autora reliģiskais skatījums, kas atšķirībā no zinātnes, kura prasa pierādīt, pamatot, definēt, prasa ticēt. Tas izpaužas kaut vai minētajā piemērā, kurā stāstīts, ka “līdzās Hernhūtei esošajā Bertelsdorfas luterāņu baznīcā brāļi un māsas piedzīvoja pārdabisku Dieva pieskārienu un nepārprotamu vienprātības gara nākšanu pār draudzi un Hernhūtes apkārtni” (26. lpp.), kas noteikti ir nozīmīgs pašiem hernhūtiešiem, bet diezin vai iederas rakstā, kas meklē atbildes uz jautājumiem par ceļiem, kuri ved pie galamērķa – latviešu tautas.

Skaļi apgalvojumi lasāmi arī tālāk: “1739. gada Vasarsvētkos Valmierā sākās varena atmoda, kas īsā laikā izmainīja tautas vērtību sistēmu. Šajā notikumā rodams pagrieziena punkts turpmākai Latvijas vēsturei” (28. lpp.). Seko garš citāts, ņemts no Ludviga Adamoviča “Dzimtenes baznīcas vēstures” – aculiecinieka liecība no Jērakalna skolotāju seminārā piedzīvotā 1739. gada Vasarsvētkos, kurā jūsmīgi aprakstīta Dieva atklāsmē, kas it kā spontāni nākusi pār latviešiem – gan pieaugušiem, gan bērniem. Autors to rezumē īsā teikumā: “Šis gadījums labi ilustrē **vispārējo latviešu** [izcēlums mans. – G. Z.] garīgās attieksmes izmaiņu pret

⁵ Margarita Barzdeviča (2013). Latvijas teritorija lielvaru cīņu krustcelēs 17. un 18. gadsimtā. No: *Latvieši un Latvija*. II sēj.: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151. lpp.

pasaulīgo varu” (28. lpp.). Tālāk autors gan raksta, ka “atmodināto” latviešu skaits bija 4–5 tūkstoši. Jā, turpmākos gados šī ietekme pieaug, bet tā aprobežojas ar Vidzemi. Autors arī nemēģina to “vest pāri Daugavai” uz Kurzemi. Ja šai kustībai tiešām bija tāda ietekme un ir tā, ka “Brāļu draudzes paradigma augstākā mērā, kā nojaušam, ietekmē un nosaka mūsu dzīves garīgo saturu, tradīcijas, saskares un sadzīves kultūru, skaisuma un gaumes izjūtu u.tml.”, tad tomēr gribētos zināt – kā tas notika? Arī kaut ko vairāk par “nojaušam”. Un ja nu nenojaušam? Kā hernhūtiešu iespaids nonāca Kurzemē, Latgalē? Recenzijas autors varētu piedāvāt Gundaram Ceipem šādu shēmu: Brāļu draudzes ietekmēja notikumu atbilstību Vidzemē, tādēļ šeit sākās jaunlatviešu kustība, kura no Vidzemes nonāca arī Kurzemē. Bet tas ir jāpasaka. Citādi lasītājam, tāpat kā autoram, atliek vien ticēt, ka tas tā ir. G. Ceipe arī, nekritiski paļaujoties uz L. Adamoviču, apgalvo, ka “latviešus tolaik [18. gs. – G. Z.] raksturoja – dzeršana, zagšana, izlaidība” un tās ir dzimtbūšanas sekas, jo “vergā veidojas verga dvēsele” (27. lpp.). Jā, par to, ka latvieši dzer, rakstīja arī Baltazars Rusovs un Garlībs Meķelis. Tomēr nevar bez ievēribas atstāt to, ka šie autori vadījās pēc noteiktas ideoloģiskās pārliecības – pirmais bija protestantu mācītājs, otrs – apgaismības laikmeta pārstāvis. Dzeršanas netikums nebija parādība, kas šajā laikā sastopama tikai pie latviešiem, un to nebūt neizraisīja tikai atrašanās dzimtcilvēka statusā – pārmērīga dzeršana, kā to labi parādījusi Lilita Zemīte,⁶ bija izplatīta parādība jauno laiku sabiedrībā visā pasaulē. Tas savukārt deva lielisku vielu visiem tiem, kuri vēlējas pārmaiņas. Raksta noslēgumā autors min piecus iemeslus, kāpēc Latvijas atmodas celmlaužus “izstumj latviešu vēsturiskās pašizpratnes perifērijā” (33. lpp.).

Imants Ļaviņš rakstā “Etniskā kartēšana Krievijas impērijā laika posmā no 1850. līdz 1900. gadam un tās loma nacionālās identitātes veidošanā (Latvijas un Igaunijas gadījums)” piesaka jaunu tēmu – latviešu nacionālā identitāte. Autors pats gan nekavējoties sāk runāt par etnisko kartogrāfiju, un šķiet, ka jēdzieni “etniskā identitāte” un “nacionālā identitāte” viņam ir sinonīmi. Autors gan ļoti pareizi raksta, ka 19. gs. 70. un 80. gados dominēja reģionālā identitāte – baltiešu (līdz ar igauņiem) vai kurzemnieka un vidzemnieka. Autors arī izdala dažas no Entonija Smita (tiesa, nav zināms, vai viņš ir izmantojis Smita vai kāda cita teorētiska darbu, vai pats nonācis pie šādas atziņas, jo atsaucēs tas neparādās) dota-

⁶ Lilita Zemīte (2012). Jauno laiku sabiedrība un alkohols. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*, 1/2 (85/86), 121.–127. lpp.

jām pazīmēm, kas raksturo etnisku kopienu, – apjausta kopīga izcelsme, vairāki kopīgi kultūras elementi, piesaiste konkrētai teritorijai. Pamatoti tiek norādīts, ka Latgale vēl joprojām tiek uztverta kā sveša. Ja autors būtu to skaidri pateicis, tad šis raksts konceptuāli varētu rezumēt rakstu krājumu – latviešu tauta izveidojās 19. gs. beigās, bet Latgale savu piederību tai aptvēra vēl vēlāk.

Annas Stafeckas “Kā runā Latvijas novados” – labs pārskats par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm, kādu fiksēts pavisam ap 500. Šī krājuma ietvaros tomēr vairāk varēja gaidīt par dialektu un izlokšņu veidošanās vēsturi. Tā ieskicēta ļoti vispārīgi, piemēram: “Mūsu valodā pēdas atstājuši arī somugru tautas priekšteči, kas šeit dzīvoja pirms baltu cilšu ienākšanas.” Ja domājam par valodu kā vienu no etnosa pazīmēm, par “Livoniju kā kausējamo katlu”, kur šīs valodas sakusa vienā vairāk vai mazāk vienotā valodā (ar vismaz 500 izloksnēm), veidojot ārējo izpaušmi etnosam, kuru sāka apzīmēt par “latviešiem”, un ja latviešus uztver kā sentautu – kuršu, zemgaļu, sēļu, latgaļu summu, kas sakusa, tad svarīgi saprast, vai arī tā valoda, kuru apzīmē par latviešu, ir visu valodu summa vai vienas sentautas valoda, kura izplatījās pa visu Latviju, pakļaujot asimilācijai vietējās valodas. Tas var notikt dažādu iemeslu dēļ – vietējie iedzīvotāji aizgājuši vai izmiruši (kas nebija neiespējami) un novadā tiešām apmetušies jauni ienācēji no citiem novadiem, vai arī tādēļ, ka izglītotā elite, kas bija galvenokārt mācītāji, lietoja tādu valodu, kādā runāja saimnieciski un kulturāli attīstītākajos Latvijas vidienes novados, arī lielākajās pilsētās Rīgā un Jelgavā, kur tapa pirmie iespaiddarbi. Atbilde uz šiem jautājumiem netiek meklēta. Būtiska ir atziņa, ka valodas teritoriālās vienības jeb izloksnes ir veidojušās dzimtbūšanas laikos, kad dzīvoja vairāk vai mazāk noslēgtu dzīvi savas muižas vai draudzes teritorijā.

Ilgas Jansones rakstā “Latviešu rakstu valodas attīstība” atrodam zināmu apstiprinājumu domai, ka valodas vienojošais elements varēja nākt no Rīgas, jo “16. gs. beigu un 17. gs. sākuma rakstos atspoguļota galvenokārt Rīgā runātā latviešu valoda, kas nebija rakstītāju dzimtā valoda”. Tomēr autore neuzskata par nepieciešamu šīs tēmas izvēršanu. Raksts labi parāda latviešu rakstības 400 gadus garās vēstures attīstības posmus, izseko otras latviešu rakstības tradīcijas, kas veidojās Latgalē kopš 18. gs. sākuma, attīstībai, bet jautājums par rakstītās valodas lomu latviešu tautas konsolidācijas procesā šeit netiek skarts. Abu latviešu valodnieču raksti tomēr noteikti tematiski iederas krājumā.

Kriša Kapenieka raksts “Ārpus latviešu tautas palikušie: kursenieku piemērs” ir pārskats par kādu latviešu tautas daļu, kura paliek ārpus Latvijas, – kurseniekiem. K. Kapenieks gan ir pazīstams ar Antonija Smita darbu un, pamatojoties uz to, definē kurseniekus kā etnisku kopienu, kura, saglabājot savas etniskās īpatnības, iekļāvās vācu nācijā, jo šī teritorija nāciju veidošanās laikā bija piederīga Prūsijai, bet no 1871. gada – Vācijai. Tāpēc nav saprotams, kāpēc autors kurseniekus uzskata par latviešiem (“jo viņi taču bija – latvieši”). Ja kursenieki ir seno kuršu pēcteči, kuri nepiedalījās latviešu tautas izveides procesā, lai gan savas izcelsmes un valodas dēļ neatšķirās no tiem kuršiem, kuri kļuva par latviešiem, nav pamata tos uzskatīt par latviešiem, kā to K. Kapenieks arī definē raksta nosaukumā – “Ārpus latviešu tautas palikušie”. Autors vairākkārt norāda, ka kursenieki sevi saukuši tikai par kurseniekiem un lingvistisko radniecību ar kaimiņvalsts Latvijas iedzīvotājiem uztvēruši vienīgi kā interesantu faktu, nošķirot sevi no latviešiem, tomēr spītīgi grib viņus uzskatīt par latviešiem – “kursenieki nav vienīgais gadījums, kad iedzīvotāji, kas agrāk neapšaubāmi bija piederīgi latviešiem, etniskās kopienas nozīmē nav iekļāvušies latviešu tautā nācijas nozīmē”. Pēc recenzenta domām, kursenieki neiekļāvās arī latviešu tautā un palika kā etniska kopiena, kas bija daļa no tautas (kuršiem), kura iekļāvās latviešu tautā, vēlāk nācijā. Ja autors uzskata, ka kurši ir latvieši, tad viņam to vajadzētu pamatot. Līdzīgi par latgaļiem, sēļiem un zemgaļiem savulaik rakstīja Augusts Bielenšteins: latgaļi – latvieši, sēļi – latvieši, zemgaļi – latvieši.⁷ Par kuršiem viņš tomēr tādās domās nebija. Kuršus un viņu valodu kā atšķirīgu min arī 16. gs. rakstītie avoti (Baltazara Rusova hronika u.c.). Šeit arī ir nepieciešams teorētiski nošķirt, kas ir tauta, kas ir valoda. Varianti var būt dažādi: viena valoda, vairākas tautas, pat nācijas – Vācija līdz 1871. gadam, mūsdienās vācieši, austrieši, šveicieši; viena tauta, divas valodas – viduslaiku Lietuva, kā to savā rakstā pamato Alvīds Butkus. Arī latviešu valodnieks Ojārs Bušs pieļauj, “ka latviešu valoda pirms latviešu valodas, pirmajā gadu tūkstoši pēc Kristus un otrā gadu tūkstoša sākumā, eksistējusi kā latgaļu valoda, zemgaļu valoda, sēļu valoda un kuršu valoda”⁸. Šis visumā ir ļoti labs raksts.

⁷ August Bielenstein (1873). Doblen. Ein culturhistorisches Bild aus Semgallens Vorzeit. *Baltische Monatsschrift*, Bd. 22 = Augusts Bielenšteins (2016). *Dobeļe. Kultūrvēsturiskas ainas no Zemgales senatnes*. No vācu val. tulkojusi Mudīte Plaude. Dobeļe: Dobeles novadpētniecības muzejs, 14. lpp.

⁸ Ojārs Bušs (2013). Latvieši starp baltu tautām un ciltīm. No: *Latvieši un Latvija*. I sēj.: Latvieši. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 159. lpp.

Mārtiņš Boiko rakstā “Pa latgaļu, sēļu un kuršu pēdām tradicionālās mūzikas senajā slāni” pamato savu jau agrāk izteikto atziņu, ka Baltijas tradicionālā mūzika un dziedāšana var sniegt liecības par etniskajiem procesiem senatnē. Viņaprāt, pamatota ir savulaik Feliksa Jākobsona izteiktā doma⁹ un antropoloģes Raisas Denisovas atbalstītā un ar antropoloģiskā materiāla analīzi pamatotā atziņa par latgaļiem kā vēlākiem ienācējiem Latvijā ap 6./7. gadsimtu. Ar to viņš saista latviešu burdona austrumslāvu paralēles. Autors jau agrāk pētījis sena vokālās daudz balsības veida – sutartiņa iespējamo saikni ar sēļu kultūru. Atziņa noderīga, lai gan jau nedaudz novecojusi, bet latgaļu etnoģenēzes jautājumā. Protams, latgaļu izcelsmes jautājums ir arī latviešu tautas izcelsmes jautājums, taču šis jautājums iederējās projekta “Latviešu saknes” sākumposmā, kurā atsevišķi tika aplūkota kāda no sentautām. Dīvaini, bet tieši latgaļiem nav vēl tīts atsevišķs rakstu krājums, tā vietā ir Arņa Radiņa monogrāfija¹⁰ un muzeja sagatavots un izdots Feliksa Jākobsona darbs “Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi”.¹¹

Gunita Zariņa rakstā “Austrumlatvijas iedzīvotāju galvenās morfoloģiskās izmaiņas 7.–18. gadsimtā” norāda uz morfoloģiskām izmaiņām – galvaskausa garuma un augstuma samazināšanos u.c. parādībām, bet tās nevar saistīt ar vienotas latviešu tautas izveidošanos, un autore to arī nedara. Igaņu arheologs Heiki Valks (*Heiki Valk*) aplūko Baltijas somu izzušanas pēdas Latvijas ziemeļaustrumos. Viņš piedāvā jaunu skatījumu uz Baltijas somu asimilācijas problēmu Latvijas ziemeļaustrumos, izvirza teoriju par atsevišķu Baltijas somu saliņu saglabāšanos šeit līdz pat 14. gadsimtam. No latviešu tautas veidošanās viedokļa tas neko daudz nedod. Jā, latviešu valoda atšķiras no lietuviešu un, domājams, arī no citām, jau zudušajām baltu valodām ar somiskā substrāta klātesamību. Vai tas iegūts tikai no lībiešiem vai arī igauņiem vai citām, vairs neidentificējamām somu grupām, varētu palīdzēt izsekot migrācijas virzieniem, bet nav paveicams bez DNS analīzes un valodniecības datiem, uz ko norāda gan H. Valks, gan G. Zariņa. Staņislavs Beļskis (*Stanislav V. Bel'skii*) rakstā par Karēlijas zemes šauruma un Lādogas reģiona ziemeļu daļas iedzīvotāju materiālās kultūras izcelsmes problēmu dzelzs laikmetā secina, ka Karēlijas iedzīvotāju kultūra vikingu laikmetā un viduslaiku

⁹ Felikss Jākobsons (1929). Senlatviešu ienākšana Latvijā. *Senatne*, 1, 2.–10. lpp.

¹⁰ Arnis Radiņš (1999). *10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi*. (Latvijas Vēstures muzeja raksti. Nr. 5). Rīga: Latvijas Vēstures muzejs.

¹¹ Felikss Jākobsons (1999). *Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi*. Sast. Jānis Ciglijs. (Latvijas Vēstures muzeja raksti. Nr. 6). Rīga: Nordik.

sākumposmā (līdz 12. gs.) bijusi izteikti līdzīga. Jautājumam tomēr mazs sakars ar latviešu tautas veidošanos. Tas nav rakstā pateikts, bet lasītājs var nojaust, ja reiz daļa Baltijas somu ņēma dalību latviešu etnoģenēzes procesā, tad tie varēja būt radniecīgi arī tiem, kuri mita mūsdienu Karēlijā.

Vitolda Muižnieka raksts “Iedzīvotāju migrācijas atspulgs Latvijas 13.–17. gs. arheoloģiskajā materiālā: Daugavas lejteces piemērs” ir viens no pārdomātākajiem un zinātniski pamatotākajiem šī krājuma rakstiem, kurš arī atbilst pieteiktajai tēmai. Autors mēģina pēc arheoloģiskā materiāla izsekot emigrācijām Latvijas teritorijā pēc 13. gadsimta. Arī labos rakstos var atrast kādu tēzi, kura ir diskutabla, piemēram, ka latgaļi “bijuši labāk organizēti”. Pat ja tā bija, tam diezin vai bija nozīme Livonijas laikā, kad bija pavisam cita sabiedrības organizācijas struktūra. Daudzi no V. Muižnieka secinājumiem ir tā vērti, lai iegūtu paliekošu vietu Latvijas viduslaiku vēsturē. Lai gan autors cenšas aprobežoties tikai ar Daugavas lejteci, vairāki secinājumi attiecas uz visu Latviju. Neapšaubāmi būtisks ir autora secinājums, ka latviešu saknes veido vairākas etniskās grupas, kuras savu savdabību ir saglabājušas līdz pat jaunākajiem laikiem. Latgaļu ietekme un loma attiecībā uz Daugavas lejteces etniskajiem procesiem dažkārt tiek nepamatoti pārspīlēta. Atliek vien gaidīt, kad tiks izvērtēta latgaļu loma arī citos Latvijas novados, īpaši jau Kurzemē.

Iveta Berga-Muižniece rakstā par viduslaiku riņķasaktām ar uzrakstiem kā kristīgās identitātes atspoguļotājām Livonijā mēģina raksturot, kā viņa pati piesaka, “vienu no viduslaiku indivīda identitātes šķautnēm” – kristīgo identitāti. Autores apgalvojums, ka viduslaiku sabiedrībā kristīgā identitāte dominēja pār etnisko vai teritoriālo, ir pārāk kategorisks, un to diezin vai var attiecināt uz Latvijas teritoriju kopumā. Tikai 1422. gadā izdotajā “*Landesordnung*” teikts, ka baznīckungiem jānāca zemniekiem “*Pater noster*”, “*Ave Maria*”, bet piedraudēts ar “kaklu”, t.i., nāvessodu par kristietības nomazgāšanu,¹² kas liecina, ka šāda parādība nebija izskausta. Livonijas landtāgi arī nemitīgi nosoda līgavu zagšanu, kas acīmredzami bija pretrunā ar kristīgo izpratni par brīvprātīgu laulību. Sašutis par vājo kristietības iespaidu ir Tallinas (Rēveles) luterāņu mācītājs Baltzars Rusovs,¹³ lai gan viņa hronika ir sava laikmeta luterticības pārstāvja manifests, kurā viņš vaino veco, katolisko Livoniju, gluži bez pamata tā nav. Par vājo kristietības iespaidu latviešos, vismaz līdz hernhūtiešu darbības sākumam, šajā rakstu krājumā raksta arī Gundars Ceipe.

¹² Leonid Arbusow (1921). *Die Einfuhrung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*. Leipzig: M. Heinsius Nachfolger, S. 52–53.

¹³ Rusovs. *Livonijas kronika*, 55.–62. lpp.

To, ka līdzās saktām ar reliģiska satura uzrakstiem saglabājas arī pagāniski amuleti, rāda arī arheoloģiskais materiāls. Nevar noliegt, ka Livonija iekļāvās vienotā Rietumu kristīgā kultūrtelpā, bet to, ka Livonijas pamatiedzīvotāji saglabāja daudzas pagāniskās tradīcijas, arī nevar noliegt.

Baibas Dumpes raksts “Latviešu tradicionālās podniecības saknes” ir labs pārskats par podniecības vēsturi Latvijā. Pamatots šķiet autores apgalvojums, ka mūsdienu amatnieku darbība balstās uz vācu podniecības skolas tehnoloģiskajiem paņēmieniem, kuru apgūšana turpinājās līdz 19. gadsimtam, bet tam nav sakara ar “ceļu uz latviešu tautu”. Ja Ivetas Bergas-Muižnieces raksts būtu iederējies pirms Vitolda Muižnieka plašā, tēmu aptverošā raksta, tad Baibas Dumpes raksts šķiet “piekabināts”.

Nav šaubu, ka Latvijas Nacionālā vēstures muzeja projekts “Latviešu saknes” atstājis daudzus vērtīgus pētījumus par Latvijas sentautām. Iespējams, ka pats muzejs spēj nosaukt arī vairāk vai mazāk precīzu skaitli, cik cilvēku ir apmeklējuši projekta ietvaros iekārtotās izstādes. Paliekoša nozīme ir arī šim krājumam – vismaz daži no rakstiem vai pat atsevišķas domas un tēzes dzīvos un uz tiem turpinās atsaukties. Tāpat nevar teikt, ka ar šo pielikts punkts pētījumiem par latviešu tautas veidošanos. Mazāk aplūkotas un tāpēc perspektīvas tēmas ir iedzīvotāju migrācija dažādos laika posmos, to cēloņi. Savas iespējas nav izsmēluši valodnieki. Iespējams, tieši valodniecībā rodama atbilde uz Heiki Valka izteikto domu par Baltijas somu, kas nav lībieši, klātbūtni Ziemeļaustrumlatvijā. Tāpat viss vēl nav pateikts par vidus dialekta veidošanos. Gan Heiki Valka, gan Gunitas Zariņas rakstos minēta nepieciešamība veikt jaunus DNS pētījumus. To, ka pēc zināma klusuma perioda, kuru aizpildīja galvenokārt tikai Latvijas Nacionālā vēstures muzeja speciālisti, veidojas jauns etnisko pētījumu komplekss, kas ietver arheoloģisko kultūru materiāla DNS rezultātu un valodniecības kompleksu izpēti, Gunita Zariņa atzīmēja savā referātā arī Latvijas vēsturnieku II kongresā.¹⁴

¹⁴ Gunita Zariņa (2018). Vai aktualizējušies etniskie pētījumi seno iedzīvotāju izpētē? No: *IV Pasaules latviešu zinātnieku kongress. Latvijas vēsturnieku II kongress. Tēzes*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte, LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 33., 34. lpp.

Guntis Zemītis

Recenzija sagatavota LU bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (Nr. ZD2015/BO60) ietvaros.